

Мергенов М.Б.

**ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА АКЫЙКАТ БАШКАРУУНУН
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ ЖАНА ПРИНЦИПТЕРИ**

Мергенов М.Б.

ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ ЧЕСТНОГО МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Mergenov M.B.

FEATURES AND PRINCIPLES OF FAIR LOCAL GOVERNMENT

УДК: 340 (575.2)

Макалада жергиликтүү өз алдынча акыйкат башкаруунун өзгөчөлүктөрү жана принциптери каралган. Ошондой эле жергиликтүү өз алдынча акыйкат башкаруу саясий, социалдык жана экономикалык карым катнаш-тарды жетектөөчү процесстерди жана структураларды аныктайт.

The article describes the features and principles of a fair local government. Also a fair local government determines the processes and structures governing the political, social and economic relations.

Акыркы убактарда башкаруу жана акыйкат башкаруу терминдери илимий адабиятта кеңири колдонулуп келет. Жаман башкаруу барган сайын коомдо болуп жаткан баардык жаман көрүнүштөрдүн себеби катары эсептелип калды. Эл аралык финансы институттары жана донорлор өздөрүнүн жардамын өлкөдө акыйкат башкаруу боюнча реформалар болот деген шарт менен берип келе жатышат.

Акыйкат башкаруу эркин жана ачык коомго алып барат. Мындай коомдо эл үмүт жана тилек менен жашайт. Элдин үнү угул-баган, адам укуктары тутулбаган, маалымат жетпеген граждандык чөйрө жана сот систе-масы чабал болгон коом эч качан өнүгө албайт.

Республикада 2004 жыл Кыргыз Респуб-ликасынын Президентинин Указы менен «Социалдык мобилизация жана акыйкат башкаруу» жылы деп жарыяланган. Бул Указды ишке ашыруу үчүн атайын акыйкат башкаруу боюнча Улуттук Кеңеш түзүлгөн.

Акыйкат башкаруу деген терминди баары эле түшүнө бербейт. Ошондуктан анын эмне экенин талдоодон мурун, башкаруу деген эмне экенине аныктама беребиз.

Негизинен башкаруунун механизм, форма-ларын, методдорун, структураларын, системала-рын жаңылоо керектиги жөнүндө радикалдуу суроо ортого коюлушу керек.

Башкаруу – адамдардын, алардын кичинекей топтору, алардын өздүк жана жалпы кызыкчылыктарынан, укуктарынан жана этикалык нормаларынан, куралдарынан жана салттарынан, коомдук саясий багыттарынан жана моралдык-

психологиялык мамилелеринен келип чыккан жандуу социалдык-экономикалык процесси менен байланыштуу.

Бүгүнкү күндө мамлекеттик администра-тивдик мыйзамдар, нормалар жана механизмдер, демократиянын, рыноктун, экономиканын социалдык багыттарын, коомдогу граждандык адептик принциптерин гана чагылдырышы керек. Демократиялык мамлекеттин укуктук негиздерин бузгандар-дын үстүнөн анализ жүргүзүү үчүн башка-руучуларга укук берген механизм иштеп жана ал иш жүзүнө ашырылышы керек.

Бардыгы башкаруу системасына байла-ныштуу эмес. Айрыкча азыркы абалда ал өнүгүүнү жөнгө сала албай келет, баарына толугу менен ээ эмес жана бүгүнкү абалга да ишенич артуу эртелик кылат. Эл бийликке ишенеби, башкаруу системасын туура деп эсептейби? деген суроо коюлушу мүмкүн.

Ишенимге негиз боло тургандар төмөнкүлөр:

- а) коомдун актоосу;
- б) башкарууда кабыл алынган чечимдерди аткаруудагы чыныгы аракеттер, алга жылуулар;
- в) башкаруунун активдүүлүгүн далилдөөчүлөр;
- г) граждандык тынчтыкты сактоо;
- д) бийликтин элдин керектөөлөрүнө көңүл бурушу;

Учурда баардык нерсе башкарууга карабайт. Мезгилдин реалдуулугуна карасак, ал өнүгүүнү жөнгө сала албай турарын, болуп жаткан нерселерди толугу менен өз башына ала албай, кээ бирде гана жетишкен ийгиликтердин астында гана өсүп жатканын айтсак болот. Ошондуктан, башкаруунун эффективдүүлүгү эмес анын чындыгы, иш алып бара тургандыгы маанилүү болушу зарыл. Элдин азыркы башкаруучуларга болгон ишеними барбы жана башкаруу системасы туура жүргүзүлүп жатабы деген суроо туулушу мүмкүн.

Башкаруу, башкаруу теорияларынын бир бөлүгүн камтыган бир гана илимий мектептин

теориялык түзүлүшүнө таянбаш керек. Социалдык-экономикалык чындык ар түрдүү жана баалуу, ага бир гана илимий мектептин далилин киргизүүгө мүмкүн эмес. Ошондуктан, башкаруу тажрыйбасы, өзүнө баардык башкаруу теорияларынын булактарын алыш керек, бирок ар бир көз караш азыркы мезгилдин реалдуулугуна төп келишин да эске алуу зарыл.

Натыйжалуу жана ачык айкын башкаруунун түзүлүшү саясий, социалдык жана экономикалык чөйрөлөрдө жүргүзүлүп жаткан реформаларга жаңы дем берет. Бул мамлекеттик бийликти бөлүштүрүү принцибине, алардын макулдашып иш жүргүзүү-сүнө, коомдук жана жеке мүнөздөгү маселе-лерди натыйжалуу жана адилет чечүү максатында өз ара байланышта иштөөгө негизделген демократиялык, плюралисттик жана акыйкат башкаруу системасын түзүүнү көздөйт.

Мамлекеттик башкаруу системасы бүткүл территориалдык, өндүрүштүк жана социалдык түзүлүштөрдү камтышы керек. Республикада жергиликтүү ички башкаруу иштери жергиликтүү уюмдар тарабынан иш жүзүнө ашырылат, алар мыйзам чегинде жана өздөрүнүн жоопкерчилигине жараша жергиликтүү мааниси бар иштерди башкарат.

Жергиликтүү бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун жөндөмсүздүгү укуктук статуска, жергиликтүү башкаруунун жана өз алдынча башкаруунун уюштуруу-чулук структурасына түздөн-түз көз каранды. Мында жергиликтүү башкаруу жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну кандай түшүнүү керек деген суроону коюу зарыл.

Башкаруу системасы уюмдаштырылып түзүлгөнбү, вертикалдуу жана горизонталдуу иерархиялуу түрдө мамлекеттик бийликтин структурасы тарабынан түзүлгөнбү?

Биринчи абалда автоматтуу түрдө ар түрдүү коомдук өз алдынча башкаруу түзүлүштөрүнүн катышуусу алынбайт. Экинчи абалда болсо коомдук өз алдынча башкаруу түзүлүштөрү, мамлекеттик бийлик структурасына караганда, кеңири тартиптеги системанын бир бөлүгү болуп саналат.

Башкаруунун көптөгөн аныктамалары жана типтери бар, бирок биздин шартыбызда башкаруу бул – чечим кабыл алуу процесси. Бул процесс учурунда кабыл алынган кээ бир чечимдер ишке ашат, ал эми кээ бирлери ишке ашпай калат. Демек, башкаруу – бул коомдук институттар өздөрүнүн коомдук иш аракеттерин алып барчу, коомдук ресурстарды бөлүштүрүүчү жана адам укуктарынын тутулушун кепил кылчу процесс.

Акыйкат башкаруу мунун баарын этикалык нормалардын негизинде жана мыйзамдын чегинде аткарат.

Эми, акыйкат башкаруу кандай принциптерге таянат, мына ушуга кеңири анализ жасоого аракеттенип көрөлү.

Акыйкат башкаруунун негизги 10 принцибин төмөнкүлөр түзөт деп алсак болот:

1. Катышуу;
2. Мыйзамдуулук;
3. Келечекти көрө билүү;
4. Тунуктук;
5. Жароокерлик;
6. Консенсуска багытталгандык;
7. Тең укуктуулук;
8. Эффективдүүлүк жана натыйжалуулук;
9. Жоопкерчилик;
10. Професионалдык.

Катышуу. Мында негизги учур аялдардын да, эркектердин да башкарууга катышуусу эсептелет. Катышуу түздөн-түз эл же элдин өкүлдөрү аркылуу ишке ашат. Бул процессте катышуу элдин кызыкчылыгын туудурат жана мыйзам алардын жеке жана мүлктүк укуктарын коргойт деген ишенимди пайда кылат.

Мыйзамдуулук. Акыйкат башкаруудагы мыйзамдуулук акыйкат укуктук базаны талап кылат. Мында мыйзам жөн гана аткарылбастан, басымсыз жана дискриминациясыз аткарылышы керек.

Келечекти көрө билүү. Бул жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жергиликтүү коомчулуктардын жана алардын башкаруу органдарынын узак убакытка эсептелген өнүгүү стратегиясы бар экендигин түшүндүрөт. Мындай стратегияны иштеп чыгууда бардык жактардын катышышы зарыл. Анткени жалпы ишти чогуу аткарып жатканда, аларда менчик сезими ойгоноору анык.

Тунуктук. Кабыл алынган чечимдер алдын ала бекитилген эрежелерге жана талаптарга ылайык аткарылаарын түшүн-дүрөт. Мында кабыл алынган чечимдер кээ бир адамдардын жашоосуна түздөн-түз таасир кылчу жагдайларга өзгөчө көңүл бурулат.

Жароокерлик. Акыйкат башкаруу чечим кабыл алчу бардык органдардын жергиликтүү коомчулуктун бардык талаптарына жана проблемаларына сезимтал, айкөл болууларын талап кылат.

Консенсуска багытталгандык. Коомдо чечим кабыл алуу процессине көпчүлүк тараптар катышат. Жергиликтүү коомчулуктун кызыкчылыгы үчүн акыйкат башкарууда ойлордун көп түрдүүлүгү айтылып, катышкан тараптардын

ар түрдүү өздүк кызыкчылыктарынын жакындашын жана консенсуска келишин талап кылат.

Тең укуктүүлүк. Коомчулуктун бардык мүчөлөрү чечим кабыл алуу процессине бирдей катышууга укуктуу. Себеби, жергиликтүү коомчулуктун бардык катмарлары тең укуктуулуктун аркасы менен өздөрүнүн турмуш шарттарын оңдоп алуу мүмкүн-чүлүктөрү бар.

Эффективдүүлүк жана натыйжалуулук. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу орган-дары колдо бар ресурстарды үнөмдүү жана натыйжалуу колдонуу менен аз чыгаша сарптап, көп киреше алууну көздөп коомчулуктун талаптарына жооп берчү жыйынтык-тарга жетишет.

Жоопкерчилик. Бул акыйкат башкаруу-нун эң негизги түзүүчүлөрүнүн бири болуп эсептелет. Жалпы коомчулуктун алдында жалаң гана башкаруу органдары эмес, ошондой эле ишкердик жана граждандык секторлор да жоопкерчиликтүү болушу зарыл.

Профессионалдуулук. Акыйкат башкаруу жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын кызматкерлеринин потенциалы жана моралдык сапаттары жогорку деңгээлде болушун талап кылат. Ошого жараша алар элге сапаттуу, өз убагында жана жеткиликтүү кызматтарды кыла алышат.

Жергиликтүү өз алдынча акыйкат башкаруу саясий, социалдык жана экономикалык карым катнаштарды жетектөөчү процесстерди жана структураларды аныктайт.

Ал эми жергиликтүү бийлик саясий жана укуктук чөйрөнү түзөт. Жергиликтүү башкаруу органдары жергиликтүү деңгээлде чечим кабыл алуучу структуралар катары кызмат кылышат. Эң негизгиси алар эл үчүн жана эл атынан кызмат кылып жаткандарын унутпашы керек.

Эми, жергиликтүү өз алдынча акыйкат башкаруу эмнеге негизделет. Мына ушуну чечмелөөгө аракет жасап көрөлү.

а) Айылдык Округдун жергиликтүү кеңештеринин депутаттары жана айыл өкмөтүнүн башчысы коомчулуктун лидерлери катары саналышат

жана коомчулуктун жалпы кызыкчылыктарын коргоолору зарыл;

б) Жергиликтүү Кеңештин депутаттары жана муниципалдык кызматкерлер жогорку моралдык принциптер менен иш алып баруулары зарыл.;

в) Аткаруучу орган эффективдүү болушу керек. Бул жергиликтүү коомчулуктун максаттарынын муниципалитеттин приоритеттерине жана бекитилген бюджетине ылайык жүзөгө ашырылышы керек;

г) Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ичинде, бири-биринин ортосунда башкаруу органдары менен жергиликтүү коомчулуктун ортосунда жакшы байланыш каналдары орношу керек;

д) Граждандык сектор менен жергиликтүү коомчулук башкарууга активдүү катышуула-ры зарыл;

ж) Жергиликтүү коомчулук узак убакыт-ка өзүнүн өнүгүү стратегиясын түзүү зарыл.

Жыйынтыктап айтканда, жергиликтүү өз алдынча акыйкат башкаруу – бул жетүүгө татаал болгон идеалдуу башкаруу десек болот. Анткени, дүйнөлүк практикада бир нече мамлекет гана акыйкат башкарууга келе алды. Ошондуктан бүгүнкү күндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жергиликтүү маанидеги бардык маселелерди чечүүдө башкаруунун ыйгарым укуктарынын кошумча механизмдерин иштеп чыгып бийликти толук өткөрүп берүү керек. Ошондо гана адамдын туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн баардык иш-аракеттер бул идеалды чындыкка айландырыш үчүн алдыга умтулат жана багытталат деп ойлойбуз.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын экономикасы. Окуу китеби. Бишкек, 2007-ж.
2. «Кыргыз Республикасын 2010-жылга чейин Өнүктүрүүнүн Комплекстүү Негизи» жалпы улуттук стратегиясы.
3. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органа-рынын потенциалын жогорулатуу. Тренинг модулдардын жыйнагы. Бишкек, 2004-ж.

Рецензент: д.полит.н., профессор Донобаев А.Д.